

Socialvården och de arbetshandikappade

Arne Borg

Få yrkesgrupper är mer medvetna om olika konsekvenser av långvarig arbetslöshet än socialarbetarna. Vidstående artikel är en sammanställning och utveckling av synpunkter som inom socialvården framförts i samband med remissbehandlingen av sysselsättningsutredningens betänkande "Arbete åt handikappade".

Arne Borg är bitr socialdirektör i Stockholm och sekreterare i Föreningen Sveriges Socialchefer.

Begreppet "arbetshandikappad" är ett mycket relativt begrepp. Enligt tillgänglig officiell definition är det fråga om personer "som på grund av fysiskt, psykiskt, förståndsmässigt eller socialmedicinskt handikapp har eller väntas få svårigheter att erhålla eller behålla ett arbete på den reguljära arbetsmarknaden". I viss mån är vi säkert alla arbetshandikappade. Vi passar bara till vissa sorters jobb och inte till andra och visst kan det hända att de jobb vi passar för inte finns tillgängliga och att vi därför ofrivilligt ställs utanför arbetsmarknaden.

Även människor som har påtagliga fysiska, psykiska eller sociala handikapp har trots allt oftast möjligheter att utföra vissa arbetsuppgifter. Det är viktigt att dessa möjligheter tas tillvara. Inte av krasst materiella skäl för att till varje pris öka produktionen, men för att tillgodose det behov av att vara till nytta, att ha en uppgift att fylla, som praktiskt taget alla människor har och för att skapa grundförutsättningar för sociala relationer, utan vilka människan så lätt går under.

Arbetet och självkänslan

Arbetet är således av grundläggande betydelse för alla människor. Det är inte bara yrke och sysselsättning utan grunden för vår känsla av att vara ett jag, en särskild person. Brister den grunden och därmed människans möjligheter att vara verksam, då brister också själva jagkänslan. Få yrkesgrupper är mer medvetna om detta än socialarbetarna, som i sin dagliga gärning får möta många olika konsekvenser av långvarig arbetslöshet.

Föreningen Sveriges Socialchefer ägnade 1975 sina studiedagar åt temat "Rätten till arbete" och försökte därvid belysa den rådande arbetsmarknadssituationen och dess konsekvenser bl.a. för handikappade, kvinnor, ungdomar och pensionärer. Vid den avslutande paneldebatten vid detta tillfälle förtjänar att återges några ord av en av deltagarna, som ytterligare betonar arbetets betydelse för det psykiska välbefinnandet:

"De förtidspensionerade slipper jäktet, skiten, stressen och monotonin men de förlorar också den verklighetsanknytning arbetet innebär. De är människor som saknar upplevelser, realiteter och sitter hemma och drömmer om arbetet och andra människors lycka...".

Arbetet är av grundläggande betydelse för alla människor. Det är inte bara yrke och sysselsättning utan grunden för vår känsla av att vara ett jag, en särskild person.

Företagsekonomi eller samhällsekonomi?

Vi har redan en hel del instrument inom arbetsmarknadspolitiken för att förstärka möjligheterna till arbete för de grupper som är mest utsatta. Dessa instrument kan och måste dock utnyttjas bättre än nu. Lagen om anställningsskydd (LAS) ger dem som redan är inne på arbetsmarknaden en viss trygghet och Lagen om vissa anställningsfrämjande åtgärder (främjandelagen) skall, om den tillämpas på rätt sätt, underlätta för äldre och/eller arbetshandikappade att behålla sin plats eller komma in på arbetsmarknaden. Åtgärder har vidtagits för att förhindra att kvinnor utestängs från vissa arbetsuppgifter. Likaså har stimulansåtgärder satts in för att underlätta för ungdomar att få ett fotfäste på arbetsmarknaden.

Samtidigt är det tydligt att dessa insatser inte är tillräckliga. Allt för många stängs fortfarande ute från arbetslivet, har svårt att komma igen eller vinner aldrig inträde. Detta förhållande är besvärande för ett samhälle som vill verka för att allas rätt till arbete skall vara en realitet.

I det delbetänkande som sysselsättningsutredningen presenterade i början av 1978 hävdas denna rätt. Utredningen redovisar värdefull kunskap och viktiga synpunkter. Den lägger också fram många bra förslag. Det är bra att utredningen så tydligt klarlagt att det inte heller rent ekonomiskt lönar sig att förtidspensionera människor. Riksrevisionsverket har också nyligen krävt att antalet förtidspensioneringar begränsas. Vi har nu totalt cirka 250 000 förtidspensionerade. Av dem är 25 000 under 34 år. Socialt och mänskligt är detta en tragedi. Det står alltmer klart att en hårdare styrning behövs för att bättre avväga företagsekonomi mot samhällsekonomi.

Kan utslagning förhindras?

Den sammanställning av olika uppgifter rörande förtidspension, sjukbidrag, sysselsättningsgrad för män och kvinnor i olika åldrar och i olika delar av landet som återfinns i sysselsättningsutredningens betänkande ger en god bild av utvecklingen och den nuvarande situationen. Det är uppgifter som måste oroa. Nedläggningen av icke lönsamma företag och

.....

Allt för många stängs fortfarande ute från arbetslivet. Detta förhållande är besvärande för ett samhälle som vill verka för att allas rätt till arbete skall vara en realitet.

.....

därmed sammanhängande avskedanden lär vi inte kunna göra mycket mer åt inom ramen för rådande samhällsorganisation.

Utvecklingen i övrigt kan dock förhoppningsvis stoppas upp. Den nya arbetsmiljölagen bör kunna ytterligare begränsa utslagningsfaktorer som stress, olycksfall och yrkessjukdomar. Likaså bör ett effektivt utnyttjande av anpassningsgruppernas verksamhet, när dessa blivit mer varma i kläderna, kunna inverka positivt. Om detta är tillräckligt återstår emellertid att se.

En svåråtkomlig faktor är den psykosociala miljön. Ingen skall tro att mobbning är en renodlad skolföreteelse. Även på arbetsplatserna förekommer aggressivitet i olika former mot människor som inte helt passar in i bilden och som inte sällan kan resultera i psykisk invaliditet. Här finns uppgifter att ta itu med för såväl arbetsgivare som fackorganisationer.

Nya möjligheter för arbetshandikappade?

Såväl sysselsättningsutredningen som den proposition som nu i december förelagts riksdagen om arbete åt handikappade innehåller förslag till klara förbättringar i det bidragssystem som skall stimulera arbetsgivarna att anställa handikappade människor. Arkivarbete och halvskyddad sysselsättning föreslås vidare bli ersatta av anställning med lönebidrag och kommer också att omfattas av bestämmelserna i LAS. På utbildningssidan föreslås inrättande av arbetsmarknadsinstitut som skall svara för den verksamhet som idag bedrivs vid arbetspsykologiska institut, kommunala institut för arbetsprövning och arbetsträning samt den likartade verksamheten vid arbetsmarknadsutbildningen. Det får förutsättas att den nya organisationen innebär ett sammanhållet ansvar för dem som söker arbetsvård med koppling till förmedlingsverksamheten och anknytning till den reguljära arbetsmarknaden. Där-

.....
Ingen skall tro att mobbning är en renodlad skolföreteelse. Även på arbetsplatserna förekommer aggressivitet i olika former mot människor som inte helt passar in i bilden.
.....

igenom skulle det bli bättre balans mellan de kartläggande och utredande instanserna å ena sidan och de insatser som sedan görs för att skaffa ett lämpligt arbete å andra sidan.

De föreslagna åtgärderna beräknas givetvis verkamt underlätta för de arbetshandikappade att komma in på arbetsmarknaden, huvudsakligen genom frivillig medverkan från näringslivet. Det är svårt att, med erfarenhet av de svårigheter som råder, vara helt övertygad om att det skall bli så. Det kanske också arbetsmarknadsministern är, eftersom det i propositionen sägs ifrån att främjandelagen bör användas på ett sådant sätt att dess syfte att främja anställning av äldre och handikappade nås. Utan att ha närmare studerat propositionen när detta skrivs, är reflektionen att skall så ske är det nog nödvändigt att lagen kompletteras med tillämpningsanvisningar, där lagens syfte och möjligheter till tvingande bestämmelser blir klarare uttryckt. Det borde vidare undersökas om inte länsarbetsnämndernas möjligheter att tillämpa lagen skulle underlättas genom en mer kontinuerlig personalrapportering från företagen. En sådan rapportering skulle innehålla uppgifter över åldersfördelningen hos arbetstagarna, omplaceringar som företagits samt uppgifter om lediga anställningar som kan utnyttjas för handikappade.

Propositionen innehåller också förslag om rätt till vilande förtidspension. Det är viktigt att sådana möjligheter ges. Många av de människor – kanske framför allt i yngre åldrar – som i dag förtidspensioneras av fysiska eller psykiska orsaker skulle mycket väl kunna återgå till "normal" förvärvsverksamhet om de bara gavs rimliga möjligheter till detta. Ett system med vilande förtidspension bör i hög grad kunna underlätta en sådan utveckling och bidra till att avbyråkratisera förfaringssättet vid återgång till arbetet.

Krav även på offentlig förvaltning

Om man reser krav på att näringslivet i ökad utsträckning skall bereda arbetstillfällen åt handikappade, så måste givetvis samma krav ställas också på offentlig förvaltning. Vilka möjligheter har då t. ex. socialvården att också svara upp mot den sidan av handikappservicen? Inom den kommunala sektorn beräknas möjligheterna till sysselsättning öka mest just inom socialvården och då främst på grund av ökade personalbehov inom äldreomsorg och barnomsorg. Ytterligare behov av arbetskraft kommer att uppstå om en arbetstidsförkortning genomföres.

Det skall inte fördöljas att rekrytering av arbetshandikappade till äldreomsorg och barnomsorg är förknäpt med vissa svårigheter. Båda arbetsområdena ställer stora krav på fysisk och psykisk stabilitet. Arbetsuppgifterna är i sig också svåra att anpassa till den enskilde individens förutsättningar. I rekryteringspolitiken gäller det t. ex. att avråda personer med klen konstitution, allergibesvär etc från ett arbete, där tunga lyft liksom städning så gott som regelbundet förekommer, för att på så sätt förebygga allvarligare skador och ett kanske ännu större arbetshandikapp. De redan i dag många omplaceringsfallen inom äldreomsorgen talar sitt tydliga språk.

Sedan detta är sagt är det emellertid nödvändigt att stryka under, att rekryteringspolitiken ändå i möjligaste mån måste anpassas till de intentioner som sysselsättningsutredningen givit uttryck åt. Inom äldreomsorgen sammanfaller dessutom i hög grad individens behov av en meningsfylld uppgift med ett mycket stort behov av arbetsinsatser om de för arbetsområdet uppsatta målen skall kunna uppfyllas. Speciella insatser bör därför göras för att engagera ungdomar utan större yrkesutbildning och arbetslivserfarenhet, kvinnor som är nya på arbetsmarknaden samt personer med lättare handikapp. För den senare gruppen bör i större utsträckning än som nu sker prövas att anpassa arbetsuppgifterna till individen.

.....
Om man reser krav på att näringslivet i ökad utsträckning skall bereda arbetstillfällen åt handikappade, så måste givetvis samma krav ställas också på offentlig förvaltning.
.....

När det gäller personer med svårare handikapp såsom synskadade, hörselskadade etc är det svårt att placera dessa inom äldreården, åtminstone där den anställda är ensamarbetande. Försök har emellertid gjorts inom barnstugorna med placering i de mindre arbetsgrupper som dessa utgör och som kan ge den sociala gemenskap som bör eftersträvas. Självklart kan inom en socialförvaltning även andra arbetsområden förekomma, där en inplacering kan vara lämplig.

Skall sysselsättningsutredningens förväntningar emellertid kunna motsvaras kommer betydande insatser att fordras från personalanställare, personalkonsulenter och utbildare. Ökade resurser i dessa hänseenden måste därför ställas till förfogande. Även i övrigt kommer ekonomiska insatser att erfordras, vilka emellertid med hänsyn till de samhällsekonomiska vinsterna får anses i hög grad motiverade. Här kommer de statliga bidragen in i bilden.

Attitydförändring nödvändig

Mycket av det som anförts gäller personer med fysiska arbetshinder. Det är naturligt eftersom dessa hinder är mera gripbara och hanterliga och lättare tilldrar sig positivt intresse. Men vi får inte blunda för att vi också har en stor grupp människor, som dessutom är i växande, där arbetshindren är av psykosocial natur, inte sällan kombinerade med missbruk av alkohol eller narkotika. Frågan är om utredning och proposition tillräckligt beaktat den

Menar vi allvar med att hävda rätten till arbete åt alla får denna princip givetvis inte reduceras till en konjunkturfråga.

aspekten. Erfarenheten visar att det är särskilt svårt att finna placering för personer med psykiska arbetshinder samtidigt som de ofta har ett i jämförelse med andra förstärkt behov av social gemenskap. I många fall kommer inplacering av personer med arbetshinder i produktionen att förutsätta attitydförändringar från såväl arbetskamrater som arbetsledare och, när det gäller socialvården, också från dem som omvårdnaden gäller. Är arbetshindren av psykosocial natur gäller detta i ännu högre grad. Här väntar en mycket betydelsefull informationsverksamhet där arbetsgivare, enskilda såväl som offentliga, liksom fackföreningsrörelsen har ett delat ansvar.

Till sist. Vid diskussion om olika stimulansåtgärder eller tvingande bestämmelser för att ge arbetsmöjligheter åt handikappade ifrågasätts ofta om det är riktigt att ägna så stor uppmärksamhet åt dessa problem i tider av hotande arbetslöshet. Självklart är det så. Det är naturligtvis helt oacceptabelt att som förr äldre, kvinnor och handikappade skall vara de som först slås ut i tider av dålig tillgång på arbete. Menar vi allvar med att hävda rätten till arbete åt alla får denna princip givetvis inte reduceras till en konjunkturfråga.